

О.Ю. Горожанкіна

МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ АВТОРСЬКОЇ (БАРДОВСЬКОЇ) ПІСНІ

Проблема морально-естетичного виховання сучасної молоді сьогодні набуває все більшого значення в українському суспільстві.

Проблема морально-естетичного виховання відноситься до розряду глобальних проблем цивілізації. Вона була актуальною в усі історичні епохи, але зараз необхідність її позитивного розв'язання незмірно зростає. Пов'язано це насамперед з будь-якими змінами соціальних, економічних, політичних, культурних умов життя людства, оскільки загальною метою морально-естетичного виховання було, є і буде формування соціально активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість) і культурно-національними (працелюбність, добротворчість, волелюбність і т. ін.) цінностями [5: 145], так важливими для існування будь-якого суспільства.

Здійснений аналіз наукових праць з проблеми дослідження дає змогу визначити морально-естетичне виховання як виховання високої естетичної культури в поєднанні з формуванням високих ідейно-моральних якостей особистості. Це підготовка до створення цінностей за законами краси. На думку М.Д. Касьяненко, виділяються такі основні рівні морально-естетичної культури особистості:

1) *низький рівень* – морально-естетичне сприймання, позитивні оцінки; низький інтерес до естетичних цінностей і естетичної діяльності, а також невисокі знання в галузі мистецтва і культури;

2) *буденний рівень* – вміння розкрити зміст і засоби естетичних цінностей, наявність певної системи знань у галузі мистецтва;

3) *середній рівень* – оволодіння мистецтвом хоча б в одній із його галузей, вміння давати морально-естетичні оцінки та пропагувати цінності;

4) *високий рівень* – висока морально-естетична культура, тобто глибокі знання в галузі мистецтва і культури, схильність до творчої діяльності та її здійснення, краса як одна з оцінок людського [4;149].

Морально-естетичне виховання у навчанні здійснюється, з одного боку, у процесі основних видів навчальної діяльності, а з другого, – за допомогою організації культурно-художньої роботи.

Серед засобів морально-естетичного виховання сучасних школярів особливе місце посідає такий культурний чинник, як авторська (бардовська) пісня, яка несе в собі справжні моральні й естетичні цінності, що дозволяє молоді збагатитися духовно та інтелектуально, підвищити свій культурний рівень, навчитися спілкуванню, що ґрунтується на паритетності учасників єдиної діяльності.

Саме в бардовській пісні інтонації добра, гуманізму, почуття дружби і довіри звучать повною мірою. Виникнувши на початку 50-х рр. XX ст. справжня бардовська пісня пройшла перевірку часом і сьогодні, у XXI столітті знов викликає на обговорення вічні питання добра і зла, честі і безчестя, дружби і зрадництва. Всі ці питання є актуальними сьогодні, і сучасна молодь шукає на них відповіді.

Пісня є найпопулярнішим та доступним музичним жанром. Вона є замовленою всіма віковими групами. Пісня є основою загального шкільного музичного виховання та освіти.

“Наука і освіта”, №7-8, 2005

А тому він нерідко вдається до пісні, яка створює йому не тільки настрій, але й певний комфорт від гармонії з життям. Тож, морально-естетичні цінності, на яких ґрунтується справжня авторська пісня, має величезне значення для виховання особистості взагалі. І не тільки впливом на підсвідоме. Провідну роль у морально-естетичній життєдіяльності особистості відіграє моральна свідомість, оскільки без засвоєння морального досвіду суспільства й окремих його членів неможлива успішна самоорієнтація у світі моральних цінностей.

Моральна свідомість проявляється у стійкості переконань і вірності своїм ідеалам, в адекватності розуміння й оцінки інших і себе, в глибині поваги й справедливої вимогливості до довколишніх і до себе, в самостійності й правильності рішень, що приймаються, послідовності добровільних вчинків, в моральній надійності, здатності протистояти внутрішнім спонукам, в умінні врахувати зовнішні обставини, розумно піднятися над ними [3:98].

У своїй практичній роботі ми спробували визначити шляхи і засоби морально-естетичного виховання дітей старшого шкільного віку.

Дослідження проведено в гімназії № 2 м. Одеси серед учнів 10-х класів. Загальна кількість – 30 учнів. Основними завданнями констатуючого етапу експеримента були такі:

1. Розробка критеріїв і показників морально-естетичної вихованості в учнів старших класів.

2. Визначення рівнів (достатнього, середнього та низького) розвитку морально-естетичної вихованості учнів старшого шкільного віку.

3. Розробка творчих завдань та контрольних робіт на виявлення рівнів розвитку морально-естетичної вихованості учнів старших класів.

Для визначення рівня розвитку морально-естетичної вихованості учнів старших класів нами було виділено такі критерії: а) ціннісно-орієнтаційний; б) морально-почуттєвий; в) діяльнісно-творчий; г) комунікативний.

Проаналізуємо коротко сутність кожного з виділених критеріїв морально-естетичної вихованості і його значущість у структурі особистості.

Так, ціннісно-орієнтаційний критерій включає в себе цілий спектр показників, як-от:

– усвідомлення об'єктивної цінності музичного твору;

– характер ціннісних орієнтацій в галузі музичного мистецтва (саме в жанрі бардовської пісні);

– здатність оцінювати музичний твір адекватно до його об'єктивної цінності, розуміючи під нею таку цінність, яка закладена в даний музичний твір його автором, і є загально визнаною. Означений критерій тісно пов'язаний з наявністю знань, володінням певної інформації в галузі музичного мистецтва. Окрім того, щоб оцінювати той чи інший музичний твір, музичний стиль, необхідно мати можливість порівнювати його з іншими, а для цього необхідні передусім знання. До всього, - оцінна діяльність – це творчий процес, особливо, якщо мова йде про мистецтво.

Основними показниками морально-почуттєвого критерію визначено:

– здатність до емоційного реагування на музичний твір адекватно до його морально-естетичної сутності;
– вміння відчувати зміни в емоційній структурі музичного твору, музично-поетичного образу;

– здатність до активного сприймання та глибоких моральних почуттів, які викликані музичним твором упродовж його звучання;

– глибина і стійкість морально-естетичних почуттів, викликаних прослуханими творами.

Діяльнісно-творчий критерій морально-естетичної вихованості старшокласників характеризувався такими показниками:

– активність на уроці та в позакласній роботі, в гуртку бардовської пісні;

– прагнення до самовираження в музично-поетичній творчості;

– здатність до виконавської діяльності, активність її.

Показниками комунікативного критерію виступили:

– морально-естетичні взаємовідносини учнів між собою та взаємовідносини між учителем і учнями;

– гуманізм в єдності в умовах спільної діяльності;

– духовне спілкування на основі захоплення суспільною творчою діяльністю.

На основі визначених критеріїв було виділено три рівня розвитку морально-естетичної вихованості старшокласників: достатній, середній та низький.

Виявлення рівнів сформованості морально-естетичної вихованості старшокласників, їх кількісних показників та якісних характеристик здійснювалося за допомогою різних методів, серед яких основними були: 1) опитування – письмове (анкетування) та усне (інтерв'ю); 2) „озвучена” анкета; 3) завдання творчого характеру; 4) педагогічне спостереження тощо.

Анкета, основна мета якої полягала в тому, щоб зібрати інформацію про рівні сформованості морально-естетичної вихованості учнів у галузі музичного мистецтва (зокрема, авторської пісні), включала в себе 17 запитань; серед яких особливе значення мали такі:

1. Яке місце в вашому житті займає пісня?

2. Яка музика вам більш до вподоби: а) естрадна; б) академічна; в) народна; г) будь-яка.

3. Яке місце у вашому житті займає поезія?

4. Назвіть прізвища відомих вам виконавців-бардів?

5. Творчість яких сучасних поетів викликає у вас захоплення?

6. Як на вашу думку, чи є авторська (бардівська) пісня потрібною сучасній молоді?

Основна мета інтерв'ю полягала в тому, щоб одержати інформацію про ціннісні орієнтації старшокласників у галузі музичного мистецтва, зокрема в галузі авторської пісні, про їхні інтереси та потреби, у тому числі й з усних відповідей респондентів, для яких, як правило, не відводиться часу для обдумування. Для інтерв'ю було взято ряд запитань, серед яких були такі:

1. Яким моральним якостям людини ви надасте перевагу?

2. Що ви знаєте з історії Радянського Союзу про 60 роки ХХ століття?

3. Як, на вашу думку, чи є сенс говорити сьогодні про свободу слова в українському суспільстві?

4. Чи знайомі ви з творчістю В. Висоцького? Ю. Візбора? Б. Окуджави?

5. Назвіть твори театрального мистецтва або кіно, в яких звучать пісні або вірші відомих бардів?

„Озвучена” анкета, суть якої полягає в організації ситуації безпосереднього спілкування респондентів з музичними творами у присутності експериментатора, використовувалася для виявлення рівнів ціннісно-орієнтаційного критерію і переважно з метою діагностики морально-почуттєвого критерію морально-естетичної вихованості учнів 10 класу.

Вона давала можливість варіювати музичний матеріал в залежності від конкретних завдань експерименту, посилювати або послаблювати емоційне навантаження, спостерігати за зміною в емоційному реагуванні на конкретний музичний твір, спостерігати за активністю сприймання, за глибиною моральних почуттів, викликаних прослуханим музичним твором, окрім того, „озвучена” анкета дає можливість створити однакові умови для сприймання музичного твору і емоційного реагування на нього для всіх респондентів, що дуже важливо для об'єктивності діагностики щодо визначення рівнів морально-естетичної вихованості підлітків.

До озвученої анкети поряд із класичною музикою „Ave maria” Ф. Шуберта, Й. С. Баха, Гуно, українськими і російськими народними піснями, сучасними естрадними піснями, увійшли найбільш відомі бардовські пісні, які по праву можна вважати класикою в жанрі авторської пісні, а саме „Молитва” Б. Окуджави, „Миля моя” Ю. Візбора, „Атланти” О. Городницького, „Олександра” С. Нікітіна, „Пісня про друга” В. Висоцького та інші. Для виявлення ціннісних орієнтацій в музичному мистецтві, значущості духовних цінностей у структурі ціннісних орієнтацій та вміння оцінювати музичний твір адекватно до його об'єктивної цінності після проведеного анкетування учні мали відповідати на запитання „Якій з прослуханої музики Ви надасте перевагу і чому?”, а також обґрунтувати свою відповідь, проаналізувавши прослуханий твір, визначити, активізація яких саме моральних якостей відбувається у процесі даного виду роботи.

Для виявлення рівня діяльнісно-творчого критерію учнями було запропоновано розучити під акомпанемент гітари декілька бардовських пісень, а саме „Мы за ценой не постоим”, пісня Б. Окуджави з кінофільму „Білоруський вокзал”, „Ваше благородіє”, пісня Б. Окуджави з кінофільму „Белое солнце пустыни”, „Глафіра” – пісня О. Іващенко і Г. Васильєва; та пісні В. Висоцького „Я не люблю”, „Пісня про друга” та „Утрення гімнастика”.

Одержані результати відповідей рішення завдань дають яскраву картину рівнів сформованості у старшокласників морально-естетичної вихованості.

Кількісні дані рівнів сформованості ціннісно-орієнтаційного критерію морально-естетичної вихованості в учнів 10 класу у період констатуючого експерименту (в %) подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Загальний рівень сформованості морально-естетичної вихованості старшокласників в період констатуючого експерименту (результати представлені у %)

№ п/п	Назва критерію	Рівні сформованості		
		достатній	середній	низький
1.	Ціннісно-орієнтаційний	5	42	53
2.	Морально-почуттєвий	8	43	49
3.	Діяльнісно-творчий	10	42	48

4.	Комунікативний	3	55	42
5.	Середній показник	6,5	45,5	48

Як видно з таблиці, достатній рівень сформованості виділених нами критеріїв морально-естетичної вихованості має лише 6,5% респондентів. 45,5% – середній рівень і 48% – низький. Враховуючи, що від морально-естетичної вихованості та духовності сьогоднішніх школярів буде залежати завтра майбутнє нашої держави, необхідно визнати, що такий рівень сформованості виділених компонентів є недостатнім на сучасний період.

Програма формуючого експерименту, основною метою якої було підвищення рівня сформованості морально-естетичної вихованості сучасних школярів, відзначалася комплексністю, відсутністю догматизму і шаблонності в підході до особистості підлітків і включала в себе такі завдання:

1) спрямування зусиль на процес ознайомлення старшокласників з особливостями авторської (бардовської) пісні;

2) на основі наукового аналізу, психолого-педагогічних, етичних та естетичних знань, творчої уяви визначити технологію впливу авторської пісні на моральний розвиток особистості старшокласника;

3) розробка сценаріїв, проведення диспутів, тематичних уроків вечорів, що сприяють морально-естетичному та діяльнісно-творчому розвитку школярів.

Крім того, програма експерименту включала в себе конкретні завдання з кожного виділеного нами критерію морально-естетичної вихованості.

Так, для підвищення рівня сформованості ціннісно-орієнтаційного критерія передбачалися такі завдання:

– вміння визначити морально-естетичну цінність конкретного музичного твору;

– дати власну оцінку, тобто проявити власне оцінне ставлення до явищ у сучасному музичному мистецтві.

Щодо морально-почуттєвого компонента, програма формуючого експерименту переслідувала такі конкретні завдання, які власне витікали із основних завдань, як-от:

– розвивати здатність відчувати силу емоційного впливу музичного твору, осмислювати характер даного впливу на власну життєву позицію, мораль, поведінку, адже відомо, що музика може впливати з величезною силою не тільки на почуття, але й на мораль, поведінку, волю та інші внутрішні і зовнішні якості людини і цей вплив може бути як позитивним (пробуджувати благородство, гуманність, доброту, співчутливість, надихати на героїзм і благородні вчинки), так і негативним (робити людину жорсткою, злою, послаблювати її волю, викликати зневагу до іншої людини) тощо;

– вміти відчувати емоційний розвиток музичного образу, виявляти виразно-змістовну сутність музичного твору, позицію автора, його індивідуальність.

Основними завданнями діяльнісно-творчого критерію було визначено:

– розвиток здатності не тільки технічно правильно і чисто виконати музичний твір, але й, - що найголовніше, - уміння проникнути та передати почуттєву палітру музичного твору, відтворити переживання, емоції його автора і власне емоційне відчуття даного твору тощо;

– оволодіння засобами акторської майстерності (жестами, мімікою, сценічною поведінкою та ін.), від чого залежить виконавська майстерність.

Завданнями для підвищення рівня сформованості комунікативного критерію були такі:

– розвиток мовленнєвої культури під час спілкування;

– створення дискусійного клубу „Джерела духовності” та організація його роботи.

Під час формуючого експерименту наші зусилля були спрямовані на ознайомлення учнів з кращими зразками бардовської пісні, на розвиток уміння визначити морально-естетичну цінність конкретного музичного твору в галузі бардовської пісні, а також розвивати здатність відчувати силу емоційного впливу музичного твору на власну життєву позицію, мораль, поведінку. Як було зазначено вище, ціннісно-орієнтаційний критерій тісно пов'язаний із наявністю знань, володінням певною інформацією. Тому на першому етапі роботи учням було запропоновано прослухати пісні з відомих кінофільмів і висловити свої думки після цього. В низку запропонованих пісень увійшли такі пісні Б. Окуджави „Песня кавалергарда” з кінофільму „Звезда пленительного счастья”, „Ваше благородие” з кінофільму „Белое солнце пустыни”, „Мы за ценой не стоим...” з кінофільму „Белорусский вокзал”, „Бери шинель, пошли домой” з кінофільму „От зари до зари”, цикл пісень з кінофільму „Соломенная шляпка”, цикл пісень з кінофільму „Приключения Буратино”.

Творчість В. Висоцького була представлена кінофільмами „Вертикаль” (з якого діти прослухали пісні „Если друг отказался вдруг”, „Здесь вам не равнина”, „Мерцал закат как блеск клинка”), з кінофільму „Земля Санникова” – пісня „Все года и века и эпохи подряд” та „Кони привередливые”; з кінофільму „Сыновья уходят в бой” – пісня „Темнота впереди. Подожди!”; пісня С. Нікітіна „Александра” з кінофільму „Москва слезам не верит”.

Після прослуховування реакція учнів була дуже емоційною, тому що переважна кількість учнів бачила низку цих стрічок, дехто з них чув ці пісні, але не мав власної думки щодо їх авторів. Після прослуховування деяких пісень активність у класі дуже підвищилась, бо всі бажали висловитись.

Під час підвищення рівня діяльно-творчого критерію учням була запропонована можливість вибрати одну із запропонованих пісень, яка більше за все подобалась. Тим, хто міг грати на гітарі, було запропоновано самостійно або в ансамблі підготувати одну з бардівських пісень. Обов'язковими завданнями при цьому були такі:

– зуміти розповісти про автора цієї пісні;

– якщо є якась історія, пов'язана з виникненням цієї пісні, розповісти її;

– дати характеристику цієї пісні, які моральні якості людини висвітлені в ній.

Під час виконання треба було відчувати та передати той емоційний стан, який був закладений автором, та відтворити атмосферу доброзичливості, любові та поваги.

Робота клубу була зорієнтована на активне спілкування з підлітками, спрямована на вміння оцінювати соціально-моральні явища, естетичні цінності музичного мистецтва, як у галузі авторської пісні, так і в жанрі сучасної естрадної музики. Ми намагалися не допустити заштампованості, лекційної монологічності, вчити мистецтва аргументації та контраргументації, вміння коректно відкидати неприйнятний погляд, відстоювати духовно-моральні ідеали та цінності.

Більше того, захід, присвячений творчості Б. Окуджави, нами було доповнено різноманітним відеоматеріалом, що сприяло підсиленню морально-почуттєвого сприйняття, дозволило старшокласникам більш глибоко проникнути в атмосферу 60-х років ХХ століття, викликало в них сплеск емоцій і тем для дискусій.

Проаналізувавши результати кожного з критеріїв морально-естетичної вихованості учнів 10 класів на формуючому етапі дослідження доцільно розглянути загальний рівень сформованості морально-естетичної вихованості старшокласників. Порівняльні результати кількісних показників обох зрізів експеримента представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика рівнів сформованості морально-естетичної вихованості старшокласників у період I і II етапів експерименту (у %)

	Назва критерію	Рівні					
		достатній		середній		низький	
		К	Ф	К	Ф	К	Ф
1	Ціннісно-орієнтаційний	5	10	42	59	53	31
2	Морально-почуттєвий	8	15	43	62	49	23
3	Діяльнісно-творчий	10	19	42	65	48	16
4	Комунікативний	3	11	55	61	42	28
	Середній показник	7	14	45	62	48	24

Таблиця засвідчує, що, коли до початку формуючого експерименту з достатнім рівнем сформованості морально-естетичної вихованості було 7% респондентів, то після нього – 14%, тобто зростання достатнього рівня становить 7%; середній рівень відповідно – 62% і 45%, зменшився на 17% і низький рівень: на констатуючому етапі становив 48%, а після формуючого експерименту став 24%, тобто зменшився на 24%.

Здійснений аналіз підтверджує, що програма формуючого експерименту дала позитивні наслідки і її можна вважати ефективною.

Особистість, для якої мораль є основою всієї її життєдіяльності, характеризується як особистість „моральна”. Головними ознаками її свідомості є со-

вість та обов’язок, наявність яких забезпечує розвиток таких основних ознак, як чесність зі всіма її відтінками, гуманність, честь, гідність. Усі ці властивості особистості найінтенсивніше формуються в підлітковому віці. Тому саме в цей час особливого значення набуває діяльнісний підхід педагога в організації життєдіяльності вихованців як основи посилення соціального впливу на індивіда, творення мікросередовища, в якому через улюблену справу, через гуманізацію міжособистісних відносин будуть формуватись доброта, щирість, доброзичливість, психологокомфортна система, в якій особистість почуватиме себе значущою, захищеною, без чого неможливий розвиток та саморозвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева А. Песни нашего века // Искусство в школе. – 2000. – № 1. – С. 13-20.
2. Джон Д. Моральне в освіті: Пер. з англ. – Л.: Освіта літопис, 2001.
3. Зотов Н. Д. Личность как субъект нравственной активности: природа и становление. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2000.

4. Касьяненко М. Д. Морально-естетичне виховання. – К.: Вища школа, 1993.
5. Петровский А. В. Быть личностью. – М.: Педагогика, 1990.
6. Сохань Л. В., Єрмакова І. Г. Психологія і педагогіка життєтворчості. – К.: Либідь, 1996. – 407 с.
7. Тугаринов В. П. Философия сознания. – М.: Мысль, 1991.

Подано до редакції 19.10.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются теоретические и практические подходы в процессе морально-эстетического воспитания средствами бардовской песни.

SUMMARY

The article presents some theoretical and practical approaches to moral aesthetic education by means of the bard's song.